

51-ий Злет Юнацтва

Елленвіл, Нью Йорк

Конкурс Знання

Конституція Пилипа Орлика

*Спілка Української Молоді в Америці
2009р.*

Конституція Пилипа Орлика

Що це є конституція і яке її значення?

Конституція – це документ, який описує владу (уряд, government) держави і визначає повноважності (компетенції) та обов'язки органів влади. Конституція – основний і найвищий закон держави, що керує діями голови та уряду держави й уточнює права та обов'язки громадян (citizens). Таким чином, конституція служить для того, щоб обмежити (limit) владу голови та уряду держави.

Сьогодні усі держави світу мають власні конституції, за виїмком двох-трьох держав (серед них - Великобританія). А почали держави мати конституції щойно в останніх двох століттях. Раніше монархи (королі, імператори, князі) тримали всю владу в своїх руках, і тільки неписані, традиційні порядки у дечому обмежували владу монархів. Щоправда, було у давніх часах декілька держав із писаними законами, якими керувались монарх і його наставники в управлінні державою, або у винесенні судових рішень. Але правдивими конституціями в модерному понятті вони не були.

Першою конституцією у модерних часах була конституція, створена козаками у 1710 році. Вона відома як Конституція гетьмана Орлика, або ще й Бендерська Конституція. Новоутворена американська держава свою конституцію прийняла в 1787 році. І щойно в 19 столітті, коли прагнення закріпити демократичні права всім громадянам стало гаслом дня у світі, європейські нації, одна за одною, взялися писати для себе конституції.

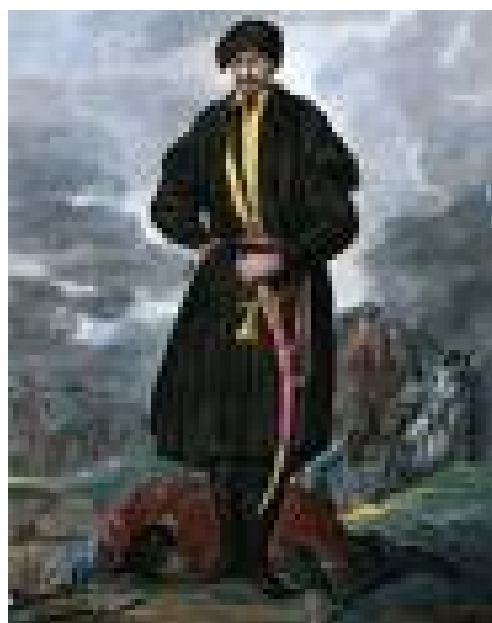
Історичне тло творення Конституції

Першу українську конституцію прийнято 5 квітня 1710 року. Її уложували при тому, як козаки, після смерти Івана Мазепи, обирали Пилипа Орлика гетьманом України.

А було це після козацької поразки в битві під Полтавою, коли козаки під проводом гетьмана Івана Мазепи опинилися на території турецької (Османської) імперії, рятуючись від російської армії. Із Мазепою на еміграцію подалися його прибічники з козацької старшини та запорізьке військо під проводом кошового отамана Костя Гордієнка. Тут на 75 році життя помер гетьман Мазепа, не витримавши біль за трагічні події останнього року, серед яких були жорстока різанина населення гетьманської столиці Батурина та інших міст військами безпощадного царя Петра I, знищення Січі та невдала спроба гетьмана Мазепи визволити Україну з-під руки московських царів, що вели Україну до цілковитого послаблення її сил.

Гетьман Іван Мазепа

Запорозький кошовий Кость Гордієнко

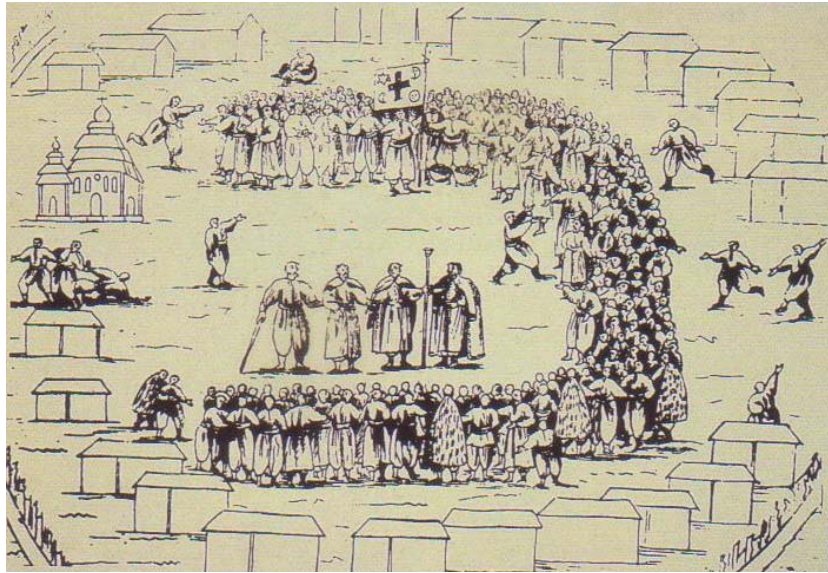
Гетьман Пилип Орлик

Тоді було скликано генеральну раду козацтва, і на ній козаки вибрали на пост гетьмана Пилипа Орлика, який до того часу був генеральним писарем. При його обранні на раді був прийнятий документ, що визначав права і обов'язки гетьмана та основні принципи функціонування держави, якою гетьман мав управляти. На жаль, кількарізкові спроби Орлика визволити Україну з під російської окупації не увінчались успіхом, і таким чином Конституція ніколи не була введена в дію на території України. Але вона була чинною на території, на якій проживали козаки, які підчинялись гетьманові Орлику.

Конституцію було прийнято 5 квітня (за сьогоdnішнім календаром 16 квітня) 1710 року на зборах козацтва біля містечка Бендери (нині це територія Молдови). Тому її часом називають Бендерською конституцією.

Конституція була написана двома мовами: староукраїнською та латинською. Недавно віднайшли копію оригінального тексту, писаного українською мовою. Текст зберігався козаками на Січі аж до остаточного її знищення в 1775 році, значить Бендерську Конституцію шанували не тільки на еміграції, але теж і в Україні. Повна назва конституції – «Договір та визначення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу малоросійського між ясновельможним Гетьманом Пилипом Орликом та між Генеральною Старшиною, полковниками, а також Військом Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами були схвалені вільним голосуванням і скріплені гетьманом урочистою присягою».

Конституція виявляє високий рівень української політичної думки того часу. Вона висувала найбільш прогресивні на той час концепції державного устрою. **У ній - 1) закладався принцип розподілу та розмежування влади на законодавчу, виконавчу й судову частини, 2) закріплювалась система виборності (electiveness) уряду.** Ідея розподілу влади на три окремі гілки та системи стримувань і противаг (checks and balances) була теоретично розроблена французьким мислителем Монтеск'є яких 30 років пізніше і сьогодні служить підставою для захисту демократичного характеру держав від спроб однієї людини чи малої групи повністю захопити владу в свої руки.

Генеральна рада козацтва на Січі, на якій вибиралось гетьмана чи кошового отамана

Опис Бендерської Конституції

Конституція складається із вступу (преамбули) та 16 статей (пунктів). У вступі розповідається про історію намагань українського народу повернути собі свободу і тяжку боротьбу, яку довелось українцям вести проти польських і московських ворогів, що були наставленні не допустити українцям зажити як вільні господарі своєї власної землі.

Конституція проголошувала Україну незалежною державою (у тексті документу її називають місцями Руссю або Малою Руссю, іншими разами Україною або Військом Запорізьким).

1. **Україна мала бути республікою** (так, як сьогодні Америка), себто державою, в якій усі урядовці обираються вільними виборами і народ, через своїх представників, приймає участь в ухваленні законів.
2. **Влада гетьмана мала бути обмеженою**. Не мав він права на власну руку видавати закони – це право входило до компетенцій Генеральної Ради, ні судити – це була функція виключно Генерального Суду. Усі державні посади підлягали виборам, а члени Генеральної Ради мали право на зборах Ради критикувати гетьмана без страху покарання.
3. **У державі мали бути забезпечені громадянам широкі права та свободи**.

Значну увагу в конституції зверталось захисту міського та селянського населення (простолюду) від всяких несправедливостей. На гетьмана та полкових радників покладено обов'язок стежити проти спроб скривдити, або утискати тягаром простий люд і рішуче виступати проти такого. Гетьман мав пильнувати, щоб ніхто не був примушений до панщини, ні на нікого не покладено надмірних тягарів, утисків чи вимог при виконанні повинностей праці для своїх панів.

4. Генеральна Рада мала виконувати подібну ролю до американського конгресу та британського парламенту, себто їй належала законодавча влада. Така рада існувала від початку існування козацько-гетьманської держави, яку створив гетьман Богдан Хмельницький, коли внаслідок козацького повстання – Революції 1648 р. – визволив Україну з польської неволі. Головним завданням Генеральної Ради в минулому було розглядати питання про недовіру гетьманові та вибір нового гетьмана в разі вислову недовіри. Там також голосували над питаннями воєнних походів та висилки козацьких частин на допомогу інших держав, коли ті того просили. При владі твердих і рішучих гетьманів, як Хмельницького та Мазепи, рада діяла слабше, а то й не збиралась. Для запобігання такому недемократичному, некозацькому стану саме і була створена конституція.

До складу Генеральної Ради входили члени генеральної старшини, отамани полків, сотники та представники від Запорозької Січі, цивільні представники від міст і по одному представнику (раднику) від кожного полку з людей досвічених і заслужених.

Генеральна Рада мала збиратись три рази в рік: у січні - на другий день Різдва Христового, у квітні - після Великодня, і в жовтні - на Покрову. На своїх зборах Генеральна Рада мала розглядати питання про безпеку держави, зовнішньої політики та зв'язків із іншими державами, справи адміністративного, військового та фінансового характеру, заслухати звіти гетьмана та за поданням гетьмана обирати членів генеральної старшини (генеральний писар, два генеральні осавули, генеральний підскарбій, два генеральні судді, генеральний обозний, генеральний хорунжий та генеральний бунчужний). «Без попереднього рішення і згоди Генеральної Ради, гетьман на власний розсуд не повинен нічого починати, ні здійснювати».

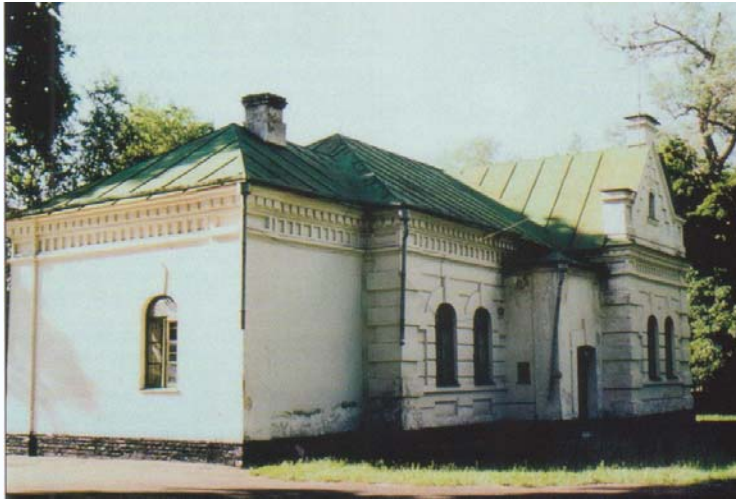
5. Найвищу виконавчу владу мали виконувати гетьман разом із членами Генеральної Старшини. У час між сесіями Генеральної Ради заохочувалось, щоб гетьман у всіх справах наперед радився з Генеральною Старшиною.

Гетьман не мав права самовільно заключати таємні договори з іншими монархами. Він не мав права самовільно розпоряджатися державним скарбом та державними землями. Державним скарбом мали завідувати радше окремий скарбник, який мав кожного року складати звіт про стан державної скарбниці.

Такі обмеження були нечувані в жодній тодішній державі, де майже всюди не робили розмежування між державною скарбницею і маєтком монарха. Гетьману також було заборонено створювати якусь власну адміністрацію, він не міг на власну руку застосовувати покарання за будь-які провини. Для задоволення матеріальних потреб гетьманові виділялись окремі маєтності з чітко визначеними прибутками, проте лише на час його перебування на посаді гетьмана.

6. Судити за злочини мав право виключно Генеральний Суд (а не гетьман), який мав рішення тільки згідно з законами.

Українці можуть гордитись, що в своїй традиції завжди проявлявся сильний нахил до демократії. Конституція Орлика – це яскравий приклад цьому серед багатьох інших прикладів впродовж довгої української історії.

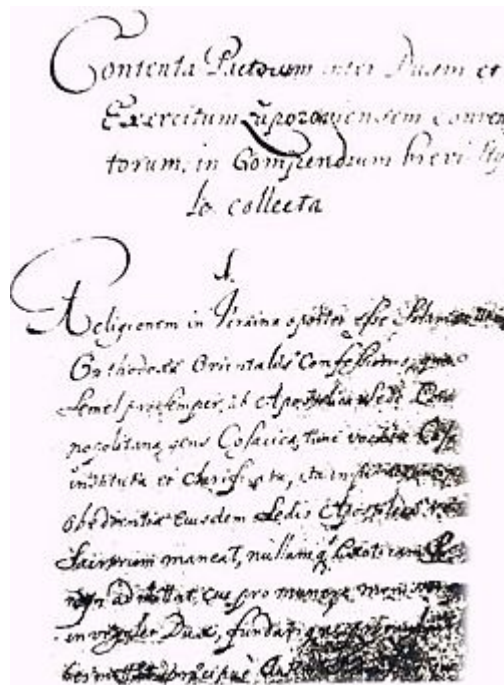

Будинок Генерального суду за Гетьмана Мазепи в гетьманській столиці Батурині

Пізніші українські конституції

Упродовж 1917-1920-их років, себто за час постання новітньої української держави, укладено кілька конституцій, бо ж влада в Україні мінялась кілька разів. Були опрацьовані й схвалені: три конституції Української Народньої Республіки (в 1918, 1920, 1921 роках), «Закон про тимчасовий державний устрій України» (за влади гетьмана П. Скоропадського в 1918 р.) і Конституцію Західньо-Української Народньої Республіки. За советської окупації була написана Конституції УССР, але вона мала тільки паперову вартість і була написана для окаямилування. Зрештою, вона майже дослівно переповідала текст конституції ССРСР.

Конституцію теперішньої незалежної української держави було прийнято Верховною Радою України 29 червня 1996 року після багатьох років зтяжної боротьби над її змістом.

Перша сторінка конституції латинською мовою

Зміст Преамбули До Бендерської Конституції

У преамбулі схематично викладено історію руського (українського) народу і Війська Запорізького. Згідно з авторами Конституції, козаки ("народ козацький") були засновниками Київської держави. Однак, згодом у боротьбі з поляками Україна втратила свою незалежність, яку відновлено шойно за гетьмана Богдана Хмельницького. Далі відзначалося, що Московське царство, порушивши взяті на себе зобов'язання щодо України, намагалося ліквідувати права Війська Запорізького та "накласти рабське ярмо на вільний народ, який нікому не дозволяв себе завоювати силою зброї". За цих умов Військо Запорізьке змушене відстоювати права українського народу збройним шляхом.

У преамбулі вказувалося на визначну роль гетьмана Івана Мазепи у захисті інтересів України. Перед новообраним гетьманом Пилипом Орликом ставилося завдання вибороти незалежність України при підтримці Швеції. Шведський король Карл XII як "покровитель і протектор" України, затвердивши умови і акти обрання гетьмана, ставав гарантом незалежної України та недоторканності її кордонів.

Зміст Окремих Статей (Пунктів) Конституції

1) По Україні має панувати православна віра, а митрополія у Києві має бути підчинена тільки Царградському патріархові.

- 2) Границя України з Польщею повинна бути по річці Случ, а з Московщиною - так, як було узгоджено у Переяславській умові.
- 3) З кримськими татарами Україна буде тримати добрі відносини.
- 4) Столиці України Києву і всім містам мають бути забезпечені давні права.
- 5) Гетьман має пильнувати, щоб військова старшина не примушували нікого до панщини.
- 6) Гетьман не має права самовільно призначати людей на посади, бо всі посади мають бути виборні.
- 7) Гетьман не має права нікого судити, а всі справи, навіть за образу самого гетьмана, має передавати на руки Генерального суду.
- 8) Тричі на рік: на Різдво, на Великдень та на Покрову у гетьманській резиденції мають відбуватися Генеральні ради для вирішення важливих справ. На ті ради мають прибути: генеральна старшина, полковники з полковою старшиною і сотниками, по одному радникові від кожного полку і представники Запорозького Війська.
- 9) Ніхто на запорозьких землях не має права будувати ніяких городів.
- 10) Усі міста на Дніпрі та на його притоках, починаючи на південь від Переволочини аж до Очакова, мають належати Війську Запорозькому.

Фортеця в Бендерах, в якій захоронились Шведський король Карл XII і Гетьман Іван Мазепа після поразки під Полтавою